

7. PREDAVANJE

ETIKA LOVNOG TURIZMA

■ Moralni pogledi filozofa engleskog utilitarizma od značaja su za etiku lovnog turizma. Osim francuskih materijalista na Bentama i Mila određen uticaj izvršile su i ideje Kembričkih platoničara, Henri Mura (1614-1688) i Ralfa Kedversa (1617-1688), koji u osnovu etike stavljaju večne i nepromenljive principe, koji su božanskog porekla. Oni, između ostalog, podvrgavaju kritici Dekartovo mehanističko-materijalističko učenje o životinji-automatu. Oni, naime, nasuprot Dekartu, tvrde da životinje imaju dušu, premda dušu nižeg reda. Po njima, štaviše, nikakva materija ne može postojati bez duše.

■ Džeremi Bentam (1748-1832), rodonačelnik etičkog utilitarizma i hedonizma, polazi od premise da čovek, po prirodi, nužno teži zadovoljstvu i izbegava bol. Stoga je zadatak etike da iznađe načine i kriterijume kako da se izbegnu neki bolni ishodi konkretnih zadovoljstava (npr. prijatan čin pijenja alkohola ima za posledicu pijanstvo, koje je neprijatno). To su „merila kojima ćemo premeravati i odabirati zadovoljstva, neku vrstu ‘etičkog računa’ jer konačno, dobro živeti znači pravilno računati“. (Prema: Pavićević, str. 278). Merila tog zadovoljstva prema Bentamu su: jačina (intenzitet), trajanje, izvesnost (stepen sigurnosti da će se zadovoljstvo postići), bliskost, plodnost (izgled da će zadovoljstvo kojem se teži biti izvor novih zadovoljstava) i broj lica na koje se zadovoljstvo ili bolne posledice mogu proširiti.

- Shodno tome vrhovni cilj života i morala, po Bentamu, je najveća sreća najvećeg broja (maksimacija zadovoljstva, i minimizacija bola. Pored toga, po Bentamu, zadovoljstvo drugih, motivisano je saznanjem da će pojedinac bolje ostvariti svoj određeni interes, pa tako između interesa pojedinaca i drugih ljudi odnosno društva, postoji neka unapred uspostavljena harmonija (cit. Izvor, str.279). (Primer: interesa trgovca, odnosno kupaca).
- „Ljudi se uzajamno eksploatišu, ali istovremeno jedan drugom koriste i dopunjuju se“. (i.i.). Kad je reč o stavu Bentama prema životinjama on, svom savremeniku Kantu*, 1780. god. u delu „Uvod u načela morala i zakonitosti“, replicira: Pitanje nije samo u tome mogu li one (životinje, prim. R.P.) razmišljati ili govoriti, nego mogu li one patiti?“ Upoređujući položaj životinja s onim u kojem su se nalazili robovi, Bentam predviđa da će doći dan „kada će ostatak životinjskih stvorenja moći steći ona prava koja im nikada nisu mogla biti uskraćena, osim uz pomoć tiranske ruke“. (Singer, 1998, str. 170.). Bentam, dakle, odnos (vladavinu) čoveka nad životinjama ne smatra legitimnom, već tiranijom.

*Kant o tom pitanju (Prema Singeru, 1998. Oslobođenje životinja, Ibis grafika,Zagreb) kaže: „Što se životinja tiče, mi nemamo direktnih dužnosti. Životinje ne poseduju samosvesnost i ovde se (na Zemlji, prim. R.P.) nalaze samo kao sredstvo za jedan cilj. Taj cilj je čovek.“

■ Džon Stjuart Mil (1806-1873), Bentamov sledbenik, ističe da je nedostatak Bentamovog merila zadovoljstva neglašavanje njegovog kvantiteta (količine), ali se ne pominje kvalitet zadovoljstva, tj. ne vidi se kakvom zadovoljstvu se teži i da li je takvo zadovoljstvo u izgledu. U tom kontekstu Mil ukazuje na višu vrednost duhovnih zadovoljstava, koja su specifična za ljudsko biće (Pavićević, str. 281). S tim u vezi Mil predlaže da se oslonimo na ocene onih kojima su dostupna i duhovna i telesna zadovoljstva. On smatra da će svako ljudsko biće više preferirati onaj način života koji „zapošljava“ njegove više sposobnosti. „Malo je ljudi koji bi pristali da se pretvore u ma koje niže vrste, uz obećanje da će kao potpunu naknadu za to dobiti zadovoljstvo žitotinje“. (Pavićević, str. 281). Na takav stav čoveka, po Milu, upućuje osećanje dostojanstva (svojsveno čoveku, kao specifičnom rodnom biću), u kojem on izražava svoju samosvest. Sreća je po Milu u dostojanstvu i premerava se dostojanstvom, koje je stoga kriterijum moralnosti.

■ Kako primećuje Pavićević (282 str.) Mil je sa svojom postavkom o sreći upao u protivrečnost, odnosno pokazao nedovoljnost tog principa i ograničenost utilitarizma. Mil to i sam uviđa pa ističe da naše samoodređenje i vrline uopšte nemaju vrednost po sebi, nego zato što se pomoću njih doprinosi sreći drugih ljudi, svih onih kojih se postupak tiče, a ne lična sreća onoga koji dela (i.izv.).

■ Stoga je Milov hedonizam i utilitarizam univerzalistički a ne individualistički. Čoveka od drugih bića koja osećaju zadovoljstvo, bol i tugu, razlikuje, po Milu, dostojanstvo i sloboda. Zajedničko svim hedonistima od Aristipa do Bentana i Mila je stav da uloga E. nije da propisuje čemu treba težiti, već da utvrdi čemu ljudi doista najviše teže, pa da to formuliše kao najvišu vrednost, a osnovni princip je težnja da se postigne zadovoljstvo odn. da se izbegne bol. Jednostralnost hedonizma uviđaju: Aristotel, koji ga posmatra sa psihološkog aspekta i ističe: (1) ima radnji koje „hoćemo“ da činimo a da nam to ne donosi nikakvo zadovoljstvo i (2) čovek ne teži bilo kakvom zadovoljstvu, pa stoga ne bi pristao da se vrati na duhovni nivo deteta makar mu bila obezbeđena sva dečija zadovoljstva.

- Novovekovna kritika hedonizma, oslanja se na A., ali ide dalje sa sledećim osnovnim tezama:
- (1) primarni pokretači ljudskih akcija ni težnja za zadovoljstvom i nije izbegavanje bola, već osnovni životni nagoni, iz kojih potiče potreba za potrošnjom koja prerasta u motiv,
- (2) nagonski je u nama pokretana težnja za bivstvovanjem i ista je osnov svake želje, a sama ne konstituiše ni jednu određenu želju,
- (3) težnja za ispoljavanjem stoji pre svake predstave o zadovoljstvu,
- (4) subjektivni osećaj zadovoljstva nije siguran dokaz da je delatnost povodom koje je doživljavamo stvarno vredna (primeri: zadovoljstvo tvrdice, pijanca, mazohiste, sadiste i sl.). Dakle, osećanje zadovoljstva nije bezuslovna vrednost, već da bi to doista bilo valja imati određeni kriterijum i to: u slučaju čulnih zadovoljstava-posledice po zdravlje kao fundamentalnu vrednost, a u slučaju neurotičkih zadovoljstava- nevrednost: štetan uticaj na celinu ljudske ličnosti i njene odnose sa socijalnom okolinom,
- (5) sreća se ne može definisati samo osećanjem zadovoljstva, jer nju shvatamo i osećamo kao uspeh u ostvarivanju svojih ciljeva (planova, zadataka, samoostvarenja i sl.). Naponi tome usmereni često su, osim zadovoljstva, praćeni patnjama pa i bolom.

- S tim u vezi E. From (veliki mislilac- psiholog XX v.)* ističe: „Fizička i mentalna patnja su deo ljudske egzistencije i njih doživeti je neizbežno. Poštedeti sebe od žalosti po svaku cenu može se postići jedino uz cenu totalne ravnodušnosti, koja isključuje sposobnost da se doživi sreća. Suprotno od sreće nisu žalost ili bol, nego potištenost, koja rezultira iz unutrašnje sterilnosti i neproduktivnosti“. (E.F., Čovjek za sebe, prev. „H. Lisinski“, Zagreb, 1966. Str. 178).
- -Etika klasičnog nemačkog idealizma**, filozofskog razdoblja na razmeđu prosvetiteljstva i romantizma (duhovni i umetnički pravac na Zapadu koji se pojavio pred kraj XVIII v.) KNI predstavlja u svom sklopu nedeljivu celinu filozofske misli, koja kako i sama odrednica „klasičan“ znači, baština saznanja antičko-grčkog idealizma (Platona i njegovih sledbenika).

* Erih From (1900-1980)- pripadao berlinskoj psihoanalitičkoj grupi i frankfurtskoj marksističkoj školi. Filozofske i sociološke aspekte psihoanalize predstavio je u delima: Bekstvo od slobode (1942), Čovek za sebe (1947), Zdravo društvo (1955), Imati ili biti (1976) i dr.

**Na hrvatskom jeziku Klasični nemački idealizam predstavljen je u istoimenoj knjizi Vladimira Filipovića u izdanju „Matice Hrvatske“, Zagreb, 1962.

- KNI obuhvata razdoblje od oko pola veka, tj. od izlaska Kantove knjige „Kritika čistog uma“ (1781) do Hegelove smrti. Pored Kanta i Hegela ovom krugu filozofa pripadaju Fihte i Šeling. Ovi filozofi, izuzev Šelinga, dali su, između ostalog, i značajan doprinos etičkoj misli.
- Imanuel Kant (1724-1804), najveći i najznačajniji etičar Novog veka i rodonačelnik filozofije KNI, utemeljivač kritičke* orijentacije u filozofskom mišljenju (glavna dela: Kritika čistog uma, Kritika praktičnog uma, Kritika moći suđenja, Metafizika morala). Osnovno Kantovo etičko polazište: nastojanje da se prevaziđe moralni relativizam i skepticizam, što se, po njemu, može postići ako se budemo rukovodili apriornim zahtevima uma, a ne predstavama o bilo kojoj, makar i pozitivnoj iskustvenoj vrednosti (prema: Pavićević, str. 289).

*Kritika (grč. Kritike tehne= umeće prosuđivanja) bazira se na stručnom znanju i sposobnosti izricanja valjanih vrednosnih sudova o nekom predmetu ili teoriji. U filozofiji se kritika odnosi na ispitivanje valjanosti osnovnih filozofskih (pa time i etičkih) teza. Kriticizam, po Kantu, je nastajanje da se, pre izgradnje filozofskog sistema, istraže priroda i granice uma spoznaje, kako bi se izbegao kritični dogmatizam i skepticizam.

■ Taj stav je zasnovan na kritici tzv. „sadržajnih“ (hedonističko-eudijamonističkih i utilitarističkih) etika, a pre svega njihovih kriterijuma moralnosti (sreća, blaženstvo, zadovoljstvo, korist) koji su „potpuno promašeni“, jer svode moralnost na nešto drugo i niže u suprotnosti su sa etičkim sudom i moralnim doživljajem obične ljudske svesti, koja jasno i neposredno razlikuje korisno i moralno. Etika po Kantu, nije nauka o sreći, već o tome kako da postanemo dostojnim sreće. Kant pravi razliku između čina koji se vrši radi koristi za sebe ili druge od onoga koji proizilazi iz moralnog zakona, tj. osećanja dužnosti, koje nama nalaže kako da postupamo. Principi M. po Kantu, moraju biti da svakoga i apsolutno pouzdano mogu voditi onom delanju koje treba izvršavati. Takve principe ne možemo dobiti ako pođemo od neke sadržajno određene vrednosti, pa da onda nju proglasimo kao rukovodno načelo akcije. Nasuprot hedonistima i utilitaristima Kant ističe da je nemoguće unapred apriori znati šta će sigurno voditi sreći, a šta neće. Naprotiv, kriterijum moralnosti postupaka je volja koja se rukovodi moralnim zakonom koji zahteva delovanje koje mogu prihvatiti i drugi ljudi. Na osnovu tog stava Kant formuliše moralni Kategorički* imperativ, koji glasi: „Radi tako da maksima tvoje volje u svako doba može da vredi kao princip opšteg zakonodavstva“.

*Kategorički (grč.), ono što se tvrdi odlučno i bezuslovno; suprotno: hipotetički (ono što se tvrdi pod određenim uslovima, hipoteza=pretpostavka).

■ Konkretnije, to je moralni zakon čije se izvršenje traži nezavisno od toga da li će moralni čin imati za posledicu korist ili štetu, zadovoljstvo ili bol. Primer kategoričkog imperativa: „Ne treba da lažem pa makar mi laž ne nanela ni najmanju sramotu“. KI na prvi pogled liči na jevanđeljsko** zlatno pravilo: „Ne čini drugome ono što nisi rad da tebi drugi čini“, koje sadrži izvesne premise egoizma, utilitarizma, pa i hedonizma, budući da apeluje na lični interes i zadovoljstvo. K.I. nalaže obaveznost moralnih radnji samih po sebi. To je zapravo moralna zapovest, što se još određuje kao moralni rigorizam. Čovek, kao umno biće, po Kantu ima sposobnost da deluje prema predstavi zakona, tj. prema principima i volji- prema svesti. On tada iskazuje svoju slobodu (koja je moralna autonomnost), što nije slučaj kada postupa prema tuđim (van njega) uzrocima kao i onim uzrocima u njemu koji su prirodnog, tj. nagonskog porekla.

**Jevanđeljski (grč. enangelizomai)-koji odgovara učenju hristovom, hrišćanski.

■ Dve komponente slobode (1) nezavisnost od nagonskog determinizma u čoveku (negativno određenje S.) i (2) mogućnost određivanja sopstvenim umnim principima (pozitivno određenje S.). Nesloboda se sastoji u heteronomiji. Moralitet je, po Kantu, etičko postupanje iz čistog samocilja morala zbog poštovanja dužnosti, za razliku od legaliteta (zakonitosti), koji označava delovanje samo radi posledica. Kantovo učenje predstavlja „istorijski značajan progres u razvitku etičke misli“ (Pavićević, str. 303). Nesporne su njegove sledeće postavke: (1) Autonomija ljudske svesti u moralnim pitanjima; (2) Konceptija slobode (nasuprot proizvoljnosti) koja je podređena normi koju smo sami sebi propisali i (3) Osećanje dužnosti, tj. zahtev da se vrši moralna dužnost ma šta značile naše okolnosti (važno sa vaspitnog aspekta).

■ Kritičari Kantove etike ističu određene slabosti, nedorečenosti, nedoslednosti i protivrečnosti: (1) suprotstavljanje racionalnog, s jedne i čulnog i empirijskog, s druge strane. Pitanje kako, kada su ovo dvoje razdvojeni i vrednosno suprotstavljeni, razumski sloj može voditi empirijski (čulni) sloj? Kant kao posrednika nalazi osećanje poštovanja moralnog zakona proizveden posredstvom uma (Kritika praktičnog uma, Zagreb, 1956., str. 90). Ostaje ipak pitanje da li je uopšte moguće da sam um proizvede osećanja? (Pavićević, str. 305). To osećanje poštovanja moralnog zakona, kao i sam moralni zakon, nisu oslonjeni ni na šta konkretno i iskustveno u čoveku, već su neke „usamljene veličine“ ili „zagonetke“ kojima možemo da se divimo, ali ni i da ih razumemo i da ih doživimo kao svoje, ljudske (i.izvor). Neki kritičari ističu da je Kant zaista u pravu kad kaže da je poreklo dužnosti u nečem što čoveka „uzdiže iznad njega samoga“, a to su njegova društvena osećanja (osećanja pripadnosti zajednici); (2) Apriorističko tretiranje moralnog zakona, pri čemu Kant polazi od ideje „uma kao takvog“, a apstrahuje razvojni pristup, jer je um podvrgnut razvoju, kao i sve drugo. (3) Kantov rigorizam „nesnovano poriče moralnu vrednost svim naklonostima i osećanjima u čoveku (izuzev osećanja poštovanja prema moralnom zakonu), tumačeći ih sve kao oblik samoljublja“. Pitanja: zar je čovek moralan samo onda kada radi po dužnosti, a ne kada ga na dobra dela pokreću njegova spontana ljudska osećanja? I zar nije poželjniji onaj tip čoveka koji po prirodnim sklonostima teži dobru i u kojem nema stalnog konflikta između dužnosti i naklonosti? (Pavićević, 306).

■ Johan Gotlib Fihte (1762-1814), oduševljeni Kantov sledbenik, nastavljač i korektor nekih Kantovih filozofskih postavki, polazi od teze da je stvarni svet izvan nas samo produkt mogućnosti naših predstava, zaključuje da je nužno postojanje stvaralačke slobode, koja je ključni pojam njegove E. i centralno poručuje njegove filozofske misli. Čovek je, po Fihteu, prevashodno praktični, a tek potom teoretski subjekat i, kao takav, stvaralac čiji je osnovni problem samospoznaja. Fihteov ideal je čovek („Ja“) čiji je osnovni poziv (zadatak) „čista delatnost“. Takav čovek je po Fihteu u biti neograničen i slobodan, ali, kao deo objektivnog sveta, kao individualan i empirijski, on je ograničen pa „Ja“ ne može biti puni i pravi izraz svog bivstva. On je, dakle, s jedne strane, u beskrajnoj težnji slobodan, i s druge, mogućnostima života vezan i ograničen. Stoga moralni zakon, kao kategorički imperativ njegovog bića, traži da duhovnom težnjom prevlada čulne pojave (Filipović, str. 54).

■ Čulnost i, s njom povezana, ugoda, čine čoveka zavisnim od objekta, pa mu naslada postaje svrha po sebi. Takvo delovanje nužno je povezano u uzročni lanac prirode, i kao kod Spinoze, determinisano fatalnom nužnošću. Nasuprot tome Fichte cilj i smisao ljudskog delovanja vidi u slobodnoj delatnosti i u zadovoljstvu sa samim sobom, jer se refleksijom*, odnosno samospoznajom i saznanjem svesti uopšte, čovek, kao ljudsko biće, uzdiže iznad svoje nagonске sfere. Ali dok nagoni teraju čoveka na udobnost i užitak, svest i osećaj dužnosti upućuju ga na novu delatnost, na neumoran vredan rad koji nikad ne završava (isti izvor, str. 53.). Po Fichtu, Kantov kategorički imperativ neodrživ je u svojoj univerzalnosti, jer svaki čovek ima svoj zaseban poziv (u životu, porodici, zajednici), pa s tim u vezi, moralni principi delovanja ne moraju biti uvek univerzalni, a da budu ipak-s obzirom na određenu životnu funkciju- kategorički. Stoga Fichteova formulacija kategoričkog imperativa glasi: „Radi tako da bi mogao maksimu** svoje volje shvatiti kao večni zakon za sebe.“ Ili drugačije: „Ispuni svagda svoje određenje“, svoj poziv, svoj zadatak koji je jasno određen u ljudskoj savesti.

* Refleksija (lat. reflexio)- razmišljanje, rasuđivanje, razmatranje, posmatranje, zapažanje, opaska; znanje radi znanja.

** Maksima (lat. maxima) – osnovno načelo koga se čovek u svom životu i radu pridržava; rukovodna misao, pravilo, lozinka (znak raspoznavanja); kratko i jasno iskazana misao.

■ Dve su stvari u moralnog čoveka po Fihtu, uistinu realne, trajne i neprolazne: (1) glas njegove savesti i (2) slobodna poslušnost. Osnova morala nije, prema tome, uzročnost, koja leži u supstituciji sveta (kao kod Spinoze), nego svrhovitost koja se nalazi u svesti, odnosno savesti ljudskoj. Pošto je ograničen svojim realnim mogućnostima (živi u svetu ograničenih mogućnosti), čovek, po Fihtu, nikad ne može ostvariti punoću svog moralnog cilja, ali treba uvek da teži tom cilju. Uslovi za ostvarivanje ljudske ličnosti, po Fihtu, leže u slobodnoj zajednici slobodnih ljudi, koji u uzajamnom potpomaganju stvaraju uslove za realizaciju slobode i humanosti. Konačna svrha čoveka, po Fihtu, je „da sebi podvrgne sve neumno i da time slobodno prema svojim zakonima vlada“ (cit. izv., str. 57.). To je po njemu, kao zadnja svrha, nedostiživo i kao takvo će ostati, ukoliko čovek neće prestati biti čovek, i ako neće postati bog. Stoga put do takvog cilja mora biti beskrajan. Čovek ne mora da ga dostigne, ali on može i treba da mu se primakne, svako „prema svojim zakonima“ (moralu). Taj se stav odnosi, između ostalog, i na njegovu misiju prema prirodi i divljači.

■ Georg Vilhelm Hegel (1770-1831), jedan od najuticajnijih filozofa Novog veka, autor najobuhvatnijeg filozofskog sistema KNI, svoje etičke poglede izlaže u delu „Filozofija prava“. Prema Hegelu moral je element „objektivnog duha“ (sve ljudske tvorevine nastale iz slobodnog umnog delovanja). Oblici objektivnog duha su pravo, moralnost i disciplina. Pravo, po Hegelu, treba da reguliše odnose među ljudima, koji sklapaju nagodbu (ugovor) o oblicima ujedinjavanja identičnih i suprotnih interesa i individualnih težnji. Ono je spoljašnji pritisak da subjekat bude ličnost i da u drugim subjektima respektuje ličnost. Moralitet je negacija spoljnog pritiska i predstavlja samoodređenje slobodne volje u vlastitoj svesti. Hegel se u tom smislu ne slaže s Kantovom postavkom o autonomiji volje, jer smatra da ista vodi do relativističkog subjektivizma. Moralnošću se realizuje ideja dobra, koju čovek posredstvom svesti i savesti upoznaje i ostvaruje u životu. Ostvarenje te ideje je svrha po sebi i tu se Hegel slaže sa Kantom da dužnost treba da se ostvaruje samo zbog dužnosti, a ne zbog koristi i dr. svrha. Prazninu između prava i moralnosti popunjava disciplina, koja se konstituiše u odnosima pojedinca i zajednice i predstavlja naviku na pokoravanje ustaljenom poretku porodice ili društva.

HVALA NA PAŽNJI